

Олена Зеліковська,
Олександр Кіштель

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто організацію англомовної підготовки майбутніх економістів на основі компетентнісного, особистісно-діяльнісного та контекстного підходів. Обґрунтовано розробку адаптивної моделі іншомовної підготовки фахівців та педагогічні умови її реалізації.

Ключові слова: *особистісно-діяльнісний підхід, контекстний підхід, адаптивна модель, іншомовної професійної компетенції, контекстно-орієнтована проектна діяльність.*

Інтенсивний розвиток міжнародних контактів, процеси глобалізації та інтеграції у світовому масштабі істотно впливають на всі галузі розвитку економіки і політики. В системі української вищої школи в поступово відбуваються зміни в світлі реалізації міжнародних угод щодо створення єдиного європейського освітнього простору. Мета цих перетворень – підготовка фахівця здатного до активної творчої діяльності, до самореалізації, самостійності, конкурентоспроможності, соціальної і професійної мобільності, який може успішно конкурувати на ринку праці. Сьогодні вже стало очевидним, що динаміка попиту на кваліфіковані кадри в Україні вступила в протиріччя зі сформованою системою їх підготовки. Розроблена і прийнята в Україні Національна рамка кваліфікацій вимагає посиленої уваги в системі вищої освіти до впровадження компетентнісного підходу до навчання студентів – майбутніх фахівців у різних сферах економіки. У структурі їх підготовки важливе значення має іншомовна професійна компетенція фахівця, формування якої вимагає зміни змісту, форм і методів мовної підготовки у ВНЗ.

Незважаючи на значну вивченість теоретичних і практичних аспектів мовної підготовки фахівців (Г. Н. Богін, А. А. Вербицький, Н. І. Гез, М. А. Давидова, Б. К. Єсипович, М. К. Кабарди, Г. А. Китайгородська, О. О. Леонтєв, Р. П. Мільруд, Л. Н. Румянцева, І. І. Халєєва, Л. І. Харченкова), питання формування професійної іншомовної компетенції майбутніх фахівців економічного профілю потребує окремого наукового дослідження. Знання іноземної мови з суто особистої потреби стає національним капіталом, оскільки іншомовна грамотність науковцями і

практиками визнана економічною категорією. Інтегруючись з технічними науками і матеріальним виробництвом, іноземна мова переростає в безпосередню виробничу силу [1], що вимагає компетентнісного, особистісно-діяльнісного та контекстного підходів до формування іншомовної професійної компетенції та розроблення і обґрунтування адаптивної моделі іншомовної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі та визначення педагогічних умов її реалізації. Саме ця мета поставлена автором даної статті.

У сучасній науковій літературі є різні підходи до визначення понять «компетенція» і «компетентність», а також перелік ключових (базових, надпрофесійних) компетенцій, якими повинен володіти фахівець. Вважаємо, що підхід, який характеризується паралельним використанням як терміна «компетенція», так і «компетентність» більшою мірою виправданий. Під «компетентністю» розуміється здатність ефективного використання своїх особистих можливостей у процесі професійної діяльності, готовність до виконання своїх професійних обов'язків у реальних умовах, що постійно змінюються. У широкому сенсі компетентність – це готовність до виконання певних професійних функцій. Як зазначає Ю. Г. Татур, про реальний рівень сформованості компетентності можна буде говорити тільки тоді, коли випускник безпосередньо приступить до самостійної професійної діяльності. У процесі ж навчання у ВНЗ можна оцінювати лише компетенції. Таким чином, «компетенція» – це система науково-практичних знань, практичних умінь, навичок та особистісних якостей, які забезпечують результативність професійної діяльності фахівця певного профілю.

Слід за А. К. Марковою, яка вважає, що поняття «компетентність» близько примикає до професіоналізму, будемо розглядати компетентність в руслі «професійної компетентності» фахівця. Аналіз наукових досліджень, спрямованих на вивчення даної проблеми (А. К. Маркова, В. А. Сластенін, Б. С. Гершунський, А. М. Новиков та ін.), дозволив зробити висновок про те, що професійна компетентність фахівця може розглядатися як сукупність двох компонентів. Один з них має надпрофесіональний характер і необхідний кожному фахівцю. Йдеться про ключових компетенції. Інший компетенції професійно-технологічної підготовленості, що означає володіння технологіями (професійні компетенції). Обидва компоненти професійної компетентності співвідносяться з двома рядами вимог [2]: вимогами до академічної підготовленості та вимогами до професійної підготовленості. Ключові компетенції (базові, надпрофесійні) розглядаються як загальні для всіх професій і спеціальностей компетенції. Вони універсальні і застосовні в різних ситуаціях. У числі професійних компетенцій можна виділити компетенції для всіх спеціальностей підготовки (інваріантні) і компетенції, пов'язані з конкретними спеціальностями (варіативні) [2].

Вважаємо, що іншомовна професійна компетенція спеціаліста повинна розглядати з точки зору розвитку загальної професійної компетентності фахівця, так як її формування в системі вищої професійної освіти співвідноситься з розвитком як іншомовної комунікативної компетенції (що відноситься до ключових), так і професійних компетенцій майбутнього фахівця. Як стверджують автори досліджень з даної проблеми (В. Ф. Теніщева, Н. В. Патяева, Ж. В. Глотова, Н. М. Ізори та ін.), незважаючи на виражену тенденцію професіоналізації викладання іноземної мови в немовному ВНЗ, навчання в ньому ведеться фактично роздільно з формуванням професійної компетенції майбутнього фахівця. Професійна іншомовна комунікативна компетенція фахівця проявляється переважно як здатність здійснювати комунікативний мовленнєвий поведінка відповідно до завдань гіпотетичних ситуацій іншомовного спілкування. У процесі навчання іноземної мови спеціаліст не отримує цілісного змісту майбутньої професійної діяльності, пов'язаної з практичним використанням мови, що вивчається [3].

У даному дослідженні поняття «професійна іншомовна компетенція» фахівця було визначено з урахуванням розуміння суті терміну «компетенція» (А. В. Хуторський, І. А. Зимня, Ю. Г. Татур), різноплановості визначення її структури (О. М. Бобієнко, В. А. Сластенін, А. М. Новиков), а також специфіки профілю майбутніх фахівців. Таким чином, «іншомовна професійна компетенція» фахівця – це синергійна система науково-теоретичних знань, практичних умінь, навичок, мотивації та рефлексії, що забезпечують результативність здійснення іншомовної професійної діяльності. Використання терміну «синергійний» виправдано, коли його розуміють як той, що має сумуючий ефект, що забезпечує взаємодію двох або більше чинників, дія яких істотно перевершує ефект кожного окремого компонента у вигляді їх простої суми.

Системний аналіз наукової літератури дозволив визначити іншомовну професійну компетентність як інтегративне особистісно-професійне утворення, яке реалізується у психологічній та технічно-операційній готовності особистості до виконання успішної, продуктивної та ефективної професійної діяльності з використанням засобів іноземної мови або в умовах іншомовної культури та забезпечує можливість ефективної взаємодії з оточуючим середовищем [7].

Результати аналізу наукової літератури свідчить про те, що іншомовна професійна компетенція майбутніх фахівців економічного профілю включає в себе в якості когнітивно-функціонального компонента накопичення та аналіз інформації зі спеціальних проблем економіки, сформований професійний тезаурус, засвоєні необхідні засоби виражені у вербальній і невербальній поведінці, а також розвинуті вміння і сформовані навички, необхідні для виконання професійних функцій: ведення переговорів, оперативне прийняття рішень в ситуації

професійного контексту тощо. Мотиваційна складова професійної іншомовної компетенції реалізується в задоволенні комунікативно-пізнавальної потреби особистості студента на тлі загальної потреби досягнення певного рівня професійної компетентності. Формування рефлексії як необхідної характеристики професійної іншомовної компетенції здійснюється в процесі когнітивного і соціально-особистісного розвитку. Вона є тим механізмом, який дає змогу студенту здійснювати самооцінювання власних результатів навчання, що сприяє досягненню якості освітнього процесу в цілому.

Особливої актуальності при формуванні професійної іншомовної компетенції набуває професійно-орієнтоване вивчення іноземної мови. За твердженням П. І. Образцова і О. Ю. Іванової, під професійно орієнтованим розуміють навчання, засноване на врахуванні потреб студентів у вивченні іноземної мови, що зумовлене особливостями майбутньої професії або спеціальності, які, в свою чергу, вимагають її вивчення.

Вважаємо, що ефективність формування зазначеної в дослідженні компетенції фахівця в значній мірі залежить від реалізації особистісної індивідуалізації, яка передбачає врахування контексту діяльності студента, його досвіду та інтересів, потреб, що можливо здійснити, спираючись на положення особистісно-діяльнісного підходу в професійній освіті (Б. Г. Ананьєв, Г. М. Анохіна, І. А. Зимня, Н. Кузьміна та ін.). Стосовно професійно-орієнтованого вивчення іноземної мови реалізація особистісно-діяльнісного підходу передбачає моделювання ситуації майбутньої професійної діяльності та спілкування, коли на перший план виходить діяльність і особистість, і коли основою навчального процесу стають не лише засвоєння іншомовних знань, умінь і навичок, а й способи організації і засвоєння навчального матеріалу, розвиток пізнавальної активності та творчого потенціалу майбутнього фахівця засобами іноземної мови [4]. Проблема використання особистісно-діяльнісної орієнтації в системі професійної освіти вивчається багатьма авторами, серед яких Є. А. Акулова, Н. Б. Дондокова, О. Н. Ротанов, З. З. Сабірова та ін. Подальшого розвитку, особливої цінності і нового тлумачення вона набуває в інноваційних підходах, одним із яких є контекстний. Професором А. А. Вербицьким були сформульовані основи контекстного підходу в навчанні, що припускає максимально широке введення в навчальний процес видів, форм і методів діяльності студентів, так чи інакше імітують їх майбутню професійну діяльність. Одним із шляхів поглиблення професіоналізації в системі вищої освіти, на думку автора, є відтворення в освітньому процесі предметного і соціального контексту майбутньої професійної діяльності [5].

Виходячи з визначення даного автора, «контекстне навчання – форма активного навчання, призначена для застосування у вищій школі,

орієнтована на професійну підготовку студентів і реалізована за допомогою системного використання професійного контексту, поступового насичення навчального процесу елементами професійної діяльності. Тобто, контекстне навчання – це таке навчання, в якому за допомогою всієї системи дидактичних засобів моделюється предметний і соціальний зміст засвоюваної студентами професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним абстрактних знань як знакових систем накладено на канву цієї діяльності.

Стосовно до мовної підготовки з метою формування професійної іншомовної компетенції фахівця, контекстний підхід, що розвивається на основі особистісно-діяльнісного, знаходить відображення у використанні інноваційних методів і технологій у навчанні. Контекстно-орієнтована проектна діяльність студентів, зокрема, є однією з форм контекстного навчання, що сприяє ефективному формуванню зазначеної в дослідженні компетенції.

Специфіка професійної діяльності визначає такі вимоги до мовної підготовки майбутніх економістів – оперативність, (гнучка) адаптація до вимог роботодавців, а також нестабільної економічної ситуації не тільки в локальному, але і в глобальному масштабах. Адаптивність, за визначенням В. А. Петровського, – це тенденції функціонування цілеспрямованої системи, що визначаються відповідністю між її цілями і досягненими в процесі діяльності результатами. Розроблена адаптивна модель мовної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю з метою формування їх професійної іншомовної компетенції відповідає декільком сучасним умовам, що забезпечують її ефективність:

- володіння високою гнучкістю, що дозволяє швидко реагувати на зміни як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, що впливають на її функціонування (це зумовлено насамперед мобільністю, мінливістю професійних контекстів в економічній сфері діяльності і відповідно вимог, що пред'являються до фахівців, які працюють у цій галузі);

- адекватність інноваційним методам і технологіям, використовуваним в освітньому процесі, що вимагає абсолютно нових форм планування, організації і контролю;

- врахування вимог до рівня якості підготовки фахівця, які стали занадто високими для традиційних освітніх систем;

- врахування невизначеності зовнішнього соціального і професійного середовища.

Таким чином, адаптивна модель мовної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю, що відповідає означеним вище вимогам, може бути представлена концептуально, як гнучка система зв'язків між її компонентами – цілями, змістом, організацією освітнього процесу та результатами. Очевидно, що педагогічними умовами реалізації адаптивної

моделі мовної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю є: поетапне навчання професійно орієнтованому іноземній мові, методичне забезпечення та системний моніторинг мовної підготовки, а також організація контекстно-орієнтованої проектної діяльності студентів з метою формування їх професійної іншомовної компетенції.

Ефективність формування професійної іншомовної компетенції найбільш значима при системному, послідовному навчанні іноземній мові. Процес формування професійної іншомовної компетенції майбутніх фахівців економічного профілю відбувається поетапно: базовий курс згодом інтегрується з курсом ділової англійської мови, які в свою чергу створюють основу для професійно орієнтованого курсу англійської мови. Однак, було б помилковим вважати, що формування іншомовної компетенції може здійснюватися лише в процесі викладання однієї навчальної дисципліни – іноземної мови. В будь-якому разі цей процес можливий лише за умов використання принципу міжпредметної координації – тобто базуватися на знаннях з дисциплін професійного спрямування [8]. Наш досвід свідчить, що актуалізація тих чи інших фахових знань, добір матеріалу для самостійної та індивідуальної роботи – це все прерогатива викладача. Зазначені підходи разом з іншими професійними компетенціями ми викладача є важливою умовою сформованості іншомовної професійної компетенції.

Методичне забезпечення мовної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю поєднує в собі використання комплекту робочих програм, навчальних посібників, що містять теоретико-концептуальні автентичні інформаційні джерела економічної тематики з їх прикладною спрямованістю, що робить їх практико-орієнтованими, в тому числі враховуючи досвід української економіки.

Важливою педагогічною умовою реалізації адаптивної моделі мовної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю є детермінація форм і методів моніторингу сформованості професійної іншомовної компетенції. Моніторинг, на нашу думку, має більш широке значення, ніж контроль або оцінка, так як включає в себе, крім самої оцінки, діагностику, виявлення тенденцій і ризиків [6]. Іншомовна професійна компетенція студентів економічних спеціальностей, як було зазначено, є синергетичної сукупністю не тільки науково-теоретичних знань, практичних умінь, навичок, але й рефлексивних навичок, а також сформованої мотивації до вивчення професійно орієнтованої іноземної мови. Її доцільно оцінювати як за кількісними, так і якісними показниками. Однак кількісними показниками (наприклад тестуванням) можна оцінити лише предметні знання з лексики, граматики, читання, письма, аудіювання тощо. Якісними критеріями оцінювання сформованості професійної іншомовної компетенції нами були обрані когнітивно-функціональний, мотиваційний і

рефлексивний, запропоновані І. А. Зимньої та Ю. Г. Татур як критерії, здатні оцінити ключові компетенції фахівця. Виділені критерії та показники професійної іншомовної компетенції дозволяють охарактеризувати високий, середній і елементарний рівні її сформованості. Важливим джерелом якісного аналізу діяльності фахівців в оволодінні іноземною мовою є їх проектна діяльність. Вона є інструментом оцінювання та самооцінювання досягнень майбутніх фахівців і дозволяє забезпечити розвиток здатності до самостійного керування процесом оволодіння і вдосконалення іноземної мови, систематичного моніторингу динаміки формування ключових і професійних компетенцій у різних видах комунікативної поведінки. Вона здатна сформулювати у майбутніх фахівців потребу в продуктивній навчальній діяльності, проявляючи особисту відповідальність за результати своєї праці.

Ефективне формування професійної іншомовної компетенції майбутніх фахівців економічного профілю досягається за умови:

– розгляду «професійної іншомовної компетенції» фахівця як синергетичної сукупності науково-теоретичних знань, практичних умінь, навичок, мотивації та рефлексії, що забезпечують результативність здійснення іншомовної професійної діяльності;

– реалізації адаптивної моделі мовної підготовки з метою формування заданої компетенції;

– створення таких педагогічних умов: поетапне навчання іноземної мови, реалізація принципу міжпредметної координації, методичне забезпечення та системний моніторинг формування професійної іншомовної компетенції; інтенсифікація процесу мовної підготовки за допомогою контекстно-орієнтованої проектної діяльності фахівців.

Подальші дослідження окресленої проблеми вимагають концептуальні засади формування іншомовної професійної компетенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пассов Е. И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования «Развитие индивидуальности в диалоге культур» / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение, 2000. – 161 с.
2. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения : метод. пос. / В. И. Байденко. – М. : Исследоват. центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с.
3. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Тенищева Вера Федоровна. – М., 2008. – 399 с.
4. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.

5. Артемьева О. А. Система учебно-ролевых игр профессиональной направленности : монографія / О. А. Артемьева. – Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2007. – 206 с.
6. Игнатъева Е. Ю. Менеджмент знаний в управлении качеством образовательного процесса в высшей школе / Е. Ю. Игнатъева. – Великий Новгород, 2008. – 280 с.
7. Секрет І. В. Іншомовна Професійна компетентність: проблема визначення [Електронний ресурс] / І. В. Секрет // Педагогічні інновації: Ідеї, реалії, перспективи : збірник наукових праць. – 2010. – № 2. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpbdpu/ped/2010_2/sekret.pdf.
8. Зеліковська О. О. Міжпредметна координація як принцип формування міжкультурної компетенції студентів економічних спеціальностей / О. О. Зеліковська // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 159. – Ч. 3. – С. 141–149.